

Židovské rodiny

Skutečnost, že dvacet devět hostitelských rodin bylo židovských, neměla žádnou souvislost s tím, že Danny je také Žid, protože nábor au-pair prostřednictvím různých sítí spadl zcela do kompetence Zuzany. Spíš se v ní odráží velice vysoká zaměstnanost au-pair u židovských rodin, což potvrdily i au-pair agentury. Dalším důvodem může být to, že židovské rodiny často žijí soustředěné v dostupné vzdálenosti od synagog (jelikož ortodoxní židé by o šábesu neměli řídit), což znamená, že dívky zaměstnané v židovských rodinách se obvykle ocitají v místech, kde se mohou snadno setkávat s mnoha jinými au-pair. Taková koncentrace slovenských au-pair se následně stává hybnou silou, skrze niž ty již zaměstnané postupně hledají rodiny pro své kamarádky a příbuzné. Prostřednictvím propletené osobních pozvání se pak ve čtvrti židovských hostitelských rodin mohou koncentrovat au-pair z jednoho malého regionu na Slovensku. Židovské domácnosti se také nacházejí přesně v těch místech, v nichž si au-pair přejí bydlet – na předměstích s dostatkem zeleně a s dobrým dopravním spojením do centra Londýna. Ve čtvrtích, jako je třeba Finchley, existovaly dokonce restaurace, bary či obchody, které se specializovaly na české, slovenské, ale hlavně polské jídlo a pití. (Mnoho au-pair ze Slovenska vyhledávalo sladkosť, které znali z dětství, nebo vegetu, ale ani slovenská hořčice se podle nich nedala stovnat s anglickou, a z anglické mouky se přece taky peče hůř než ze slovenské.)

Au-pair, s kterými jsme pracovali, neměly dřívější zkušenost s Židy ze Slovenska, kde se přibližně třitřicetová židovská menšina do značné míry omezuje na oblast Bratislavy a několik dalších míst. Žádná z nich si nebyla vědoma předsudků, které by vůči Židům chovala předtím, než přišla do Londýna. Vyhlídka na práci u židovské rodiny vlastně nebyla chápána jako nijak zvlášť problematická. Nicméně v době, kdy jsme se s nimi setkali, mnoho slovenských au-pair otevřeně hájilo svůj nárok na antisemitské názory, které přičítaly výhradně své zkušenosti s prací

pro Židy. Krajiní případ představuje Olívia, která tvrdila, že byla nejprve zděšena tím, co Němci během holokaustu Židům provedli, ale prohlášovala, že nyní postoj Němců plně chápe. Zuzana se s podobnými tvrzeními a situacemi setkávala opakovaně: když skupina slovenských au-pair a stavebních dělníků projížděla autobusem přes Stamford Hill, kde bydlí mnoho ortodoxních židů, jedna dívka se podívala z okna a poznamenala: „Tyhle lidi by měli prostě zabít.“

Toto jsou extrémní případy daleko obecnější trajektorie, která začíná lhostejností k tomuto tématu, případně tvrzením, že člověk nemá s antisemitismem nic společného, a končí vcelku otevřeným vyjádřením konkrétních předsudků, soustředěných kolem představy, že Židé jsou obzvlášť lakomí a že své zaměstnání vykořisťují. Všechny au-pair k takovému předstávám nedospějí: zaznamenali jsme také mnoho případů setrvalých a velmi dobrých vztahů mezi au-pair a židovskými rodinami. Nicméně nárůst antisemitismu lze považovat za všeobecný. Au-pair tvrdí, že to, co teď cítí, je prostě jen objektivním popisem toho, co zjistily o povaze Židů z vlastní zkušenosti a společného života, a odmítají sebestmenší náznak toho, že by šlo o předšudek.

Au-pair zřetelně projevovaly své předsudky vůči anglickým rodinám v tom smyslu, že je pokládaly za chladné a nepřímé, a jejich předsudky vůči černošským rodinám byly tak silné, že některé s nimi prostě odmítaly bydlet pod jednou střechou. V případě židovských rodin však šlo o něco jiného. Pouze zde jsme byli svědky nárůstu tak intenzivního generalizovaného předsudku. Stojíme proto před obtížnou otázkou, proč nacházíme takovýto silný vzestup antisemitismu.

Když není důležité, že je rodina židovská

V rámci etnografie se příběhy, obvykle uváděné jako příčiny roztrpčenosti au-pair vůči jejich židovským hostitelům, dělí do dvou základních kategorií: na ty, kde se nám židovská identita vzhledem k obvinění zdá být irelevantní, a na ty, které jsou specifické pro židovský kontext. Pro naši polemiku je však podstatné, že samotné au-pair vůbec tyto dvě kategorie nerozlišovaly. Naše materiály také nevykazují žádný rozdíl ve finálních negativních postojích vůči Židům mezi těmi au-pair, které bydlely u ortodoxních rodin, a těmi, co žily u rodin sekulárních. Většina událostí, jež byly příčinou roztrpčení, neměla nic společného s židovskou identitou dotyčné rodiny – velmi podobné zkušenosti měly au-pair žijící ve všech rodinách.

Podobné situace popisujeme v celé této knize, například pokud jde o jídlo: známe případy au-pair, které zjistily, že nejsou vítány u společného stolování s rodinou, i případy, kdy je přísun potravin nedostatečný. Tak třeba Mandelovi se zdálo být na první pohled velkorysí, když své au-pair dovolili, aby si brala veškeré jídlo přímo z ledničky. Když však Zuzana obsah zmíněné lednice vyfotografovala, ukázalo se, že je v ní pouze margarín, džem, nějaké ovoce, salátová okurka, půl sklenice nakládaných okurek a něco k pití – což zdaleka nejsou suroviny pro přípravu pořádného jídla. Nedostatek potravin byl v tomto případě důsledkem posedlosti paní Mandelové dietami, a neměl nic společného s jejím ortodoxním židovstvím. Pokud však zkoumáme interpretaci takových událostí pečlivě, zjistíme, že au-pair mají sklon obrátit obecně se vyskytující případy špatného zacházení v ukázkový příklad toho, co považují za typicky židovské rysy – lakomosti, vylučnosti, odstupů a kalkulače. Například Mária jeden týden, když rodina neměla drobné, dostala 70 liber místo domluvených 67, ale příští týden zjistila, že jí nadbytečné 3 libry z výplaty strhli. Považovala to za charakteristický

důkaz židovské lakoty, navzdory tomu, že k ní tato rodina byla v mnoha ohledech velice štedrá – například se nabídla, že jí kromě mzdy zaplatí polovinu školného na poměrně drahé jazykové škole. Představu lakomství vzápětí spojila s nelidskou tvářicí: když jsme později s Mariou hovořili o současném transformaci slovenského zdravotnictví na systém s jistými tržními rysy, prohlásila nejprve, že to bude víc americké, a později, když o tom více přemýšlela, měla pocit, že vhodnější by bylo označit její za víc židovský.

To, co au-pair vnímaly jako orientaci na peníze, spojovaly někdy i s představou o vylučnosti Židů. Barbora například vykládala snahu Cowanových o férový pracovní vztah jako důkaz jejich přání mít jistý odstup a udržovat vzájemný vztah striktně jen v peněžní rovině. Velice se jí dotkla, když jí paní Cowanová chtěla zaplatit za to, že během svého volného odpoledne hlídala děti, když jim umřela babička. Obdobně jí také uráželo, když jí chtěli zaplatit jídlo, které si koupila pro sebe. To, co by ostatní rodiny i ostatní au-pair chápaly jako slušnost, pokládala dívka v tomto případě za židovský kalkul a vylučnost. Židům tedy bylo v podstatě vyčítáno, když dávali peníze navíc, stejně jako když je nedávali.

Když Hana vzhledem k velmi vážným zdravotním problémům dala své rodině výpověď, šokovala ji její reakce. Hostitelé očividně usoudili, že už se jim nevyplatí být k dívce laskaví. Přestali jí platit za dobu, kdy kvůli nemoci nemohla pracovat, nedali jí čas navíc na zabití a očekávali, že bude plnit všechny své povinnosti, přestože byla nemocná. Přestali jí nechávat v lednici jídlo a při odchodu jí odmítli pomoci se zavazadly k vzdálenému metru. A to i přesto, že si předtím na jejich žádost pobyt prodloužila, i když už bylo zřejmé, že je nemocná. Z našich materiálů vyplývá, že takové zhoršení zacházení poté, co au-pair dá na srozuměnou, že z rodiny odejde, bývá celkem běžné, i když tento konkrétní případ je extrémní. Hana to však vyložila jako „typicky židovské – co jiného byste čekali?“. Tento Hanin komentář podpořilo několik jejích kamarádek, které jí šly vyprovodit k autobusu. Z našich materiálů vyplývá, že žádný celkový rozdíl mezi zacházením s au-pair v židovských a nežidovských rodinách neexistuje. Takže au-pair reagují jinak na špatné zacházení v židovských rodinách, zvlášť pokud může být spojováno s konvenčními stereotypy, jako je lakomství a vylučnost.

Když je židovský kontext důležitý

Židovské rodiny, pro které pracovaly au-pair z našeho vzorku, je možné rozdělit na ty, které praktikují náboženství pouze symbolicky, a na hluboce religiozní, které i sebestmání prvek života v domácnosti chápou jako výraz své víry. Tak jako jsme nemohli najít žádný rozdíl v celkové férovosti přístupu k au-pair mezi Židy a jinými národnostmi, zacházení s au-pair u nábožensky i nenábožensky založených Židů bylo také stejné – dobré i špatné chování se objevovalo rovnoměrně v obou skupinách. Ale i v rodinách, které z hlediska praktikování náboženských rituálů zůstávaly na půli cesty, au-pair některé činnosti dokázaly jen stěží pochopit. Danny se například hlásí k centristické tradici ortodoxního judaismu. Au-pair v jeho domě se přesto musely smířit se základními židovskými omezeními ohledně košer stravy a dalších věcí. Patří k nim například používání zcela odlišného kuchyňského náčiní na jídlo obsahující mléko a maso a kontrola všech potravin, které přicházejí do domu, zda jsou označeny jako vhodné pro vegetariány, kvůli vyloučení nebezpečí, že by se na stole objevily výrobky, které nejsou košer. Au-pair zažily také omezení týkající se činnosti spojených s prací o šábesu (v sobotu), například nesměly zapínat počítač. Jednou si Dannyho norská au-pair stěžovala agentuře, když jí během osmi dnů pesachu zakázali v domě jíst chleba. V mnoha religiozních domácnostech jsou tato omezení ještě složitější, až téměř nepochopitelná. Například zákaz práce během šábesu se může týkat i rozsvícení světel či trhání toaletního papíru (který je z tohoto důvodu natrhaný předem). Au-pair může zjistit, že jí je v některých případech dovoleno a vlastně se po ni žádá, aby dělala věci, které rodina vykonávat nesmí, zatímco v jiných případech je žádána, aby jejich zákazy sdílela, zvlášť pokud to hostitelé chápou jako důležité pro názornou demonstraci důsledného vyznávání náboženské víry kvůli dětem.

Au-pair přepadaly obzvlášť matoucí obrovské rozdíly v praktikování náboženství mezi jednotlivými židovskými domácnostmi. Často si své zážitky porovnávaly na setkáních v kavárnách. Když jedna poznamenala, že má u své rodiny zakázáno zapínat sporák, kamarádku to velmi udivilo, protože její rodina, kterou pokládala za stejně religiozní, zřejmě s tím, když ona zapnula sporák, žádný problém neměla. Tyto časté rozdíly v míře náboženských praktik au-pair obvykle interpretovaly jako známky pokrytectví nebo fanatismu. Křesťanství, které au-pair znají a považují ho za standardní model náboženského chování, klade mnohem větší důraz na víru. Židovské rodiny se například tomu víc soustřeďují na praxi a výklad, což dívky také máto. Důraz na pravidla a striktní zákaz je v ostrém protikladu k chápání hříchu a pokání, které převládá v dominantním slovenském katolicismu. Hlavní příčinou nedorozumění je to, že podle křesťanské tradice, již au-pair znají, se pravidla týkají jednotlivců, a ne domácností, kdežto mnoho pravidel, s nimiž se setkaly v judaismu, je formulováno proto, aby zaručila košer domácnost, a proto se vztahují na všechny jednotlivce, kteří se v ní náhodou ocitnou. V obecnější rovině je pro dívky obtížné pochopit, proč by se zákazy ohledně stravy a pití v domácnosti měly dotýkat také jich, když nejsou Židovky.

Renatě, která žila v rodině rabína, připadalo nesnesitelné už jen samotné množství těchto pravidel. Po nějaké době byla úplně posedlá tím, že si ostatním au-pair neustále stěžovala na něco, co sama chápala jako obzvlášť nepřirozená omezení – například zákaz jíst potraviny obsahující mléko společně nebo potom, kdy člověk snědl maso. Au-pair někdy také šokovala panická reakce ortodoxních rodin na darované potraviny, které podrobily kontrole, a ihned žádaly, aby byly odneseny z domu. Jiná au-pair zase měla dojem, že se opravdu snaží, když si například položila chleba s máslem na jeden talíř a salám na druhý, a potom jedla z obou talířů současně, jen aby zjistila, že to požadovaným náboženským pravidlům stejně nevyhovuje.

Au-pair, které mají pocit, že tato pravidla jsou oprávněná pro rodinu, ale na ně by se vztahovat neměla, je obvykle zachovávaly, pouze když je rodina přítomna. Jinak si klidně přinesou do domu jídlo, které není košer, a vezmou si talíř, jaký jim zrovna přijde pod ruku, zvlášť pokud na ně rodina nebere ohledy – například pokud se jim ani nesnaží tato pravidla vysvětlit. Závažným problémem pro au-pair je to, že mají dohlížet,

aby děti dodržovaly náboženská pravidla, což podle jejich názoru deformuje vztah, který se snaží s dětmi vybudovat. V některých případech je porušení pravidel náhodné – například když Miša dala dětem jogurt, o který jí prosily, hned potom, co snědly maso, a matka ji za to něležitě pokárala. Ale některé au-pair klidně dětem dávají jídlo, které není košer, s poznámkou, že „možná už nejsou tak úplně Židé, tak je lepší to rodičům neříkat“. Mnoho au-pair si také myslí, že tato košer-ornemení vedou k tomu, že se lidé zaměří na pravidla, a ne na lidi. Zdá se jim, že starost o dodržování náboženských pravidel stravování je v rodinách někdy důležitější než třeba výživa a zdravotí dětí. Chápu takové věci jako otázku volby a zdá se jim, že rodina je proto nějaká divná.

Přestože některé au-pair měly zájem pochopit teologické pozadí a několik rodin bylo ochotno tyto věci vysvětlovat, obě strany se jen zřídka vyskytly v jedné domácnosti. Jen málo au-pair samozřejmě umí tak dobře anglicky, aby mohly takto diskutovat. Dámy zná rodiny vyznívajících centristickou tradici, jejichž členové často pracují v sociální práci nebo rozvojových organizacích. Ty se snažily být úhleduplné a nabízejely au-pair volbu. Vybízely je, aby se v pátek večer účastnily slavnostní šabesové večere, nebo pozvaly au-pair do synagogy, buď o „zábavnějším“ svátku *purim*, nebo u příležitosti *bar* či *bat mitva* (dosažení rituální dospělosti) dětí. Au-pair se mohly obrátit účastnit, ale také se mohly náboženským aktivitám zcela vyhnout, pokud chtěly. Některé z těchto židovských rodin patřily do skupiny hostitelů, kteří si vybudovali s au-pair ty nejlepší vztahy, s jakými jsme se během našeho výzkumu setkali. Pobyt au-pair byl u některých z těchto rodin následovaný sérií návštěv, kdy rodiny ze Slovenska jezdily k hostitelským rodinám v Londýně a londýnské rodiny zase jezdily na dovolenou a na návštěvu rodiny své bývalé au-pair na Slovensko.

Židovské rodiny si dokázaly představit možnost, že dívky mohou mít nějaké předsudky, ale obecně předpokládaly, že se budou týkat něčeho úplně jiného. Židé si sami o sobě také vytvářejí spoustu stereotypů, ale jedním z nejběžnějších je, že se hádají daleko vznětlivěji a hlasitěji než Angličané. Zatímco pro ně je to normální součást životního stylu, dokážou pochopit, že to au-pair znepokojuje. Jak se vyjádřila paní Sternová: „Nejtěžší práce je pro ně všechno to ječení a křičení, protože mu nerozumějí. Ta poslední určitě odešla kvůli tomu. Už toho měla dost.“ Takové chování paradoxně předsudky nevyvolávalo, protože dívky je chápaly spíše jako výraz normálního projevu emocí.

Židovské rodiny ani v jednom případě nedaly najevo, že by si antisemitismus svých au-pair uvědomovaly. Všechny ty, jichž jsme se na to otevřeně ptali, tuto možnost popřely. Dokonce ani jedna slovenská

hostitelská matka, která konvertovala k judaismu, stala se dost ortodoxní a neměla v komunikaci s au-pair jazykovou bariéru, nespatovala žádné známky antisemitismu ani u jedné ze slovenských au-pair, které zaměstnávala. V pátek večer se s ní modlily a obecně ji připadalo, že se celkem rády o judaismu něco naučily. Nymanovi byli poněkud vyvedeni z míry, když jejich au-pair vstoupila do misionářské skupiny jménem Židé pro Ježíše, jejímž cílem bylo obracet židy na křesťanství. Protože sami byli spíš liberální a nijak zvlášť religiózní, tato situace pro ně byla spíš zdrojem pobavení, než že by se jí cítili ohroženi. Všelijaké misionářské traktáty, které au-pair nechávala ležet po domě, brali spíš jako námět k pobavení přátel než jako něco vážného. Některé výslovně ortodoxní rodiny však naproti tomu mohou být vážně znepokojeny sebemenším náznakem toho, že by au-pair mohla přenášet křesťanské vlivy na jejich děti.

Předsudek a zkušenost

Tuto situaci nelze vysvětlit pouze odkazem na etnografický materiál. Musíme zaměřit pozornost k hlubším kořenům slovenského antisemitismu. Ve slovenských dějinách existuje mnoho důkazů silného antisemitismu. Byl zde i před druhou světovou válkou, kdy slovenská vláda jako jediná v Evropě v podstatě platila nacistické straně za odsun židovského obyvatelstva. V tomto období bylo také běžné, že se antisemitismus vyskytoval ve vztazích mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, a mnohá obvinění na adresu zaměstnavatelů se podobala našim svědectvím z dnešních vztahů mezi au-pair a hostitelskými rodinami. Patřily sem stížnosti na židovskou lakotu a orientaci na peníze a na moc.

V předválečných materiálech se často objevovala obviňování z toho, že Židé ovládají takové profese, jako je právo, takže slovenští zaměstnanci nemohli dostat žádné odškodné za špatné zacházení. Olívia, au-pair, která dnes sympatizuje s nacistickými pachateli holokaustu, zůstává tento postoj i přes to, že vztahy s jejími židovskými (a nábožensky založenými) hostiteli, byly vlastně svým způsobem dobré. Problém nastal, když uklízela u jiné rodiny ortodoxních židů. Žena z této rodiny ji obvinila, že odcizila nějaké oblečení a CD. Její kamarádka naštěstí mohla policii dosvědčit Olíviiu nevinu. Olívia velmi trpce a nelibě nesla, že její hostitelská rodina se domnívala, že vinná je. To je jeden z několika případů, kdy au-pair měly pocit, že předpokládaná důvěra lidí, kteří svěří děti do péče cizinky, není rozšířena na celkový vztah, což v případě židovské rodiny bývá častěji chápáno jako znak židovské výlučnosti. Kro-mě toho v tomto případě Olívia předpokládala, že policie bude přikládat větší váhu slovu „bohaté Židovky než chudé Slovenky“.

Přestože au-pair si nemyslí, že by si své předsudky přinášely z domova, mnoho jiných výzkumů i Zuzanina předchozí studie o současné katolické vesnici na slovenském venkově ukazují, že antisemitismus je i dnes všudypřítomný, přestože od dob holokaustu tam žádní Židé nežijí. Zjistila, že i způsob, jak lidi zdravila, mohl být vykládán jako „moc židovský“,

a pojem „židovství“ se čím dál víc stával synonymem pro „ošklivost“ či morální nepatřičnost a byl stavěn do protikladu s krásou spojovanou na strukturální rovině s církví. Antisemitismus se stal nedílnou součástí slovníku a kosmologie vesničanů. Renata, au-pair, která pracovala v rodině rabína, si psala o svých střetech s Židy deník, který chtěla na Slovensku vydat knižně, aby odkryla hrůzy své zkušenosti. Podobné deníky byly čas od času sepisovány na Slovensku těsně před válkou a poznámky au-pair o židovských rodinách obvykle jinými slovy vyjadřují motivy z těchto deníků, přestože au-pair o existenci těchto spisů neměly tušení.

Takže tyto au-pair, aniž by o tom samy věděly, přijížděly se strukturami protizidovských předsudků, soustředěných kolem poměrně dávných nepotvrzených domněnek týkajících se špatné povahy Židů. O anglických, černošských ani asijských rodinách takto strukturované předsudky neexistují. V rozporu s tím, co au-pair tvrdí, nepramení konkrétní forma protizidovského postoje z jejich zkušenosti s bydlením v židovských rodinách v Londýně, ale opakuje tradiční a historické záznamy o Židech jakožto o vy počítavých, lakomých, bezcitných lidech, orientovaných jen na peníze. Takže přes všechny problémy, které vyplývají ze zvláštností při praktikování židovského náboženství, nejsou tyto potíže pro otevření antisemitismu zásadní, neboť ten se vztahuje na nábožensky založené Židy stejně jako na Židy nepraktikující.

Tyto ustálené druhy obviňování tedy dávají smysl pouze jako součást antisemitismu, který se vyvíjel ve východní Evropě v průběhu několika století v kontextu politických omezení, kdy Židům bylo například zakázáno vlastnit půdu, což vedlo k tomu, že byli spojováni s určitými povoláními, například s půjčováním peněz. Konkrétní stížnosti na špatné zacházení, vykořisťování a lakomství je stejně běžné i v záznamech o křesťanských anglických, asijských nebo černošských rodinách, které jsou zase vystaveny nejružnějším druhům předsudků, o nichž jsme hovořili výše. Tato kapitola neobsahuje obdobné diskuse o historických vztazích s Indý či Angličany, protože zde žádná přímá analogie neexistuje. Zvláštní problém s Židy nevyplývá z toho, že jsou „svým způsobem Angličané“, ale spíše ze skutečnosti, že tvoří jednu skupinu, která je také chápána jako „svým způsobem Slováci“, neboť byla po staletí významnou etnickou menšinou v rámci slovenské populace. To se však stalo jakýmsi trpkým stínem minulosti, neboť populace, proti níž jsou předsudky namířeny, byla téměř úplně zničena.